

Brak i obitelj u srednjem vijeku

Lijić, Martina

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:709578>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-17**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Sveučilišni prijediplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Povijesti

Martina Lijić

Brak i obitelj u srednjem vijeku

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Sveučilišni prijediplomski studij Engleskog jezika i književnosti i Povijesti

Martina Lijić

Brak i obitelj u srednjem vijeku

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 9.9.2024.

Martina Lijić, 0122239569

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi aspektima srednjovjekovnog braka i odnosa unutar obitelji na području zapadne Europe i Hrvatske. Brak je prije svega bio ugovor kojim su se uspostavljali dobri odnosi između dvije obitelji. Samo sklapanje srednjovjekovnog braka odvijalo se u nekoliko faza te je najvažnija od njih bila dogovor o mirazu i isplata istog. Od 11. stoljeća brak postaje sve više vezan uz Katoličku Crkvu kao i mnoga druga obiteljska pitanja. Do 15. stoljeća brak se shvaćao na crkveni i na laički način o čemu nam svjedoče različiti načini sklapanja brakova u srednjovjekovnoj Europi. Posredovanjem Crkve promijenio se i položaj žena koje su dobile nešto više slobode za razliku od prije, no unatoč tome njihov status će još dugo vremena ostati nepromijenjen. Njihova uloga u obitelji bila je ograničena na onu majke i supruge. Najmanje istražena skupina koja je bila od velike važnosti u srednjem vijeku bila su djeca. Njihov položaj ovisio je o obitelji kojoj su pripadali, a bili su važni za očuvanje obiteljske loze i nasljeđivanje imovine. Obiteljske zajednice i njihove strukture bile su mnogobrojne u srednjem vijeku, a najrašireniji oblik obitelji bio je agnatski koji je svoje članove povezivao po muškoj liniji.

Ključne riječi: obitelj, brak, položaj žena, srednji vijek, hrvatske zemlje

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. SREDNOVJEKOVNI POJAM BRAKA	4
2.1. SKLAPANJE BRAKA	5
2.2. ULOGA CRKVE	7
3. IMOVINSKI ODNOSI U BRAKU	10
3.1. MIRAZNI SUSTAV	11
3.2. EKONOMSKI POLOŽAJ ŽENA.....	13
4. STRUKTURE OBITELJSKIH ZAJEDNICA	15
5. OBITELJSKI ODNOSI	17
5.1. POLOŽAJ I ULOGA ŽENE U OBITELJI.....	18
5.2. POLOŽAJ DJECE.....	20
6. ZAKLJUČAK.....	23
7. POPIS LITERATURE	25

1. UVOD

Iako je obitelj zajednica koja čini temeljnu jedinicu društva, vrste obitelji i njezini unutarnji oblici mijenjali su se kroz povijest, a neke od tih promjena traju i do danas. Kada se govori o srednjovjekovnim brakovima i obiteljima koje su ti brakovi stvorili ili proširili uglavnom se misli na pojedince koji pripadaju kraljevskim obiteljima ili plemićkim lozama. O takvim često politički uređenim odnosima vodile su se brojne zabilješke zbog čega su takve vrste brakova i obitelji nama najpoznatije.

Cilj ovog završnog rada je analizirati način na koji su funkcionirali brakovi i obitelji “običnih” ljudi srednjeg vijeka, osobito na prostoru današnje Hrvatske. Dat će se uvid u brak kao instituciju koja je među gotovo svim slojevima društva bila način održavanja dobrih odnosa ali ponajviše ekonomskog dobitka. Treće poglavlje ovog rada fokusirat će se upravo na taj gospodarski odnos među supružnicima, koji je ovisno o regiji ili nekoj vrsti dogovora mogao biti relativno ravnopravan ili u potpunosti u korist muža. Važno je istaknuti i ulogu Katoličke Crkve čiji se utjecaj na brak i obitelj počeo najviše osjećati u razdoblju razvijenog i kasnog srednjeg vijeka. Veliki dio rada bit će posvećen i položaju žena čija je uloga ovisila o muškarcu koji je njome gospodario. Dakle, ta uloga se svodila na kćerku, suprugu i majku. Budući da se rad bavi i obiteljskim odnosima ne može se zaboraviti na položaj i ulogu djece. Analizirat će se razlika u ulogama muške i ženske djece, njihov odnos s roditeljima, te jesu li imali djetinjstvo u današnjem smislu te riječi.

U radu sam se koristila knjigom “Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća” autorice Zdenke Janeković Römer koja je obuhvatila gotovo sve aspekte srednjovjekovnih obitelji i brakova na području grada Dubrovnika ali i drugih dalmatinskih gradova. U knjizi “Nepoznati svijet istarskih žena” Marije Mogorović Crljenko pronašla sam mnoge podatke koje se osim pitanjem položaja žena na prostoru srednjovjekovne Istre bave i pitanjem imovinskih odnosa unutar braka, pri čemu se najviše ističe tzv. brak na istarski način. U radu sam se koristila i radovima Marije Karbić u kojima se proučava položaj žena u braku i obitelji na prostoru međurječja Save i Drave ali i položaj djece u srednjovjekovnim gradskim naseljima.

2. SREDNJOVJEKOVNI POJAM BRAKA

U srednjovjekovnim feudalnim društvima brak je služio za osiguranje mira te je bio i osnova samog društva. Prvenstveno je tu riječ o brakovima plemstva koji su sklapali brakove ne bi li očuvali dobre međusobne odnose. U tom smislu brak je bio politički uređen odnos.¹ U običnim društvima brak je također bio ugovorom stvorena institucija koja je osiguravala dobre odnose u jednoj zajednici. Roditeljima je bio cilj udati kćer u neku obitelj pogotovo ako imaju više neudanih kćeri, a osobito je važna i uloga miraza.²

Zanimljiva su smatranja i filozofije o braku u srednjem vijeku koja uspostavljaju kontrolirajuću ulogu nad ženama. Budući da je zbog svog “prvog grijeha” smatrana drugotnom, ženi je nametnuta podređenost te je uloga muškarca da ju vodi kroz život. Opravdavala su se i shvaćanja Sv. Augustina koji je tvrdio da je žena također sklona grijehu jer je tjelesno slabija, a jedino se brakom mogla kontrolirati. Brak se smatralo “gospodarenjem duha nad tijelom”.³ U 13. stoljeću srednjovjekovni teolozi počinju proučavati Aristotelovo djelo *De generatione animalium* (O rađanju životinja) na osnovu kojeg su dodatno utemeljili svoja smatranja o inferiornosti žena nad muškarcima. No unatoč tome u Aristotelovom djelu *Ekonomija* spominje se brak i uloge koje u njemu imaju oba spola. Brak po njemu nije nužan samo za stvaranje potomstva nego to prvenstveno mora biti ljubav ili prijateljstvo.⁴ Širenjem utjecaja Crkve brak postaje bitan i u duhovnom aspektu dodajući mu jednu dozu idealizma i mističnosti. Za kršćane je to bila trajna zajednica u kojoj su bile važne tri vrijednosti: vjera, potomstvo i sakrament, odnosno sveto povezivanje.⁵

Ljubav i brak u srednjem vijeku bile su rijetko povezane pojave. U dogovorenim brakovima nisu bili važni osjećaji zaručenog para. Brak je smatran previše bitnim da bi o njemu odlučivali emocijama vođeni mladi. O odabiru budućeg partnera glavnu je riječ vodila obitelj.

¹ Ana Pecoja, “Žena u feudalnom društvu” (Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013.), 3.

² Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi* (Zagreb: Algoritam, 2007.), 134.

³ Pecoja, „Žena u feudalnom društvu”, 7.

⁴ Isto, 8.

⁵ Frances Gies i Joseph Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages* (HarperCollins e-books, 2010.), 41. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

Njihovo odlučivanje smatrano je lijekom za ljubavno ludilo. S njihovog gledišta, brak je bio ozbiljna veza u kojoj nema uzbuđenja, strasti i nasilja.⁶ Kada je riječ o emocijama u već sklopljenom braku, u književnosti i izvorima ranog srednjeg vijeka se o bračnoj ljubavi govori kao o naklonosti koja je veća od običnog prijateljstva ali manja od strasti.⁷

2.1. SKLAPANJE BRAKA

Kao što je već spomenuto, brak se nije mogao sklopiti ako par nije dobio pristanak roditelja, odnosno obitelji. Izbor partnera se strogo regulirao te je rodbina budućih mladenaca imala ključnu ulogu u tome. Osim statusa i imovine, bio je važan i stupanj časti koji osoba posjeduje. Iako je u plemićkim obiteljima brak osim ugleda imao i političku važnost, često je dolazilo do nepoštivanja volje roditelja kada je riječ o izboru partnera. Takvi primjeri uzimanja sudbine u vlastite ruke viđali su se često na području zapadne Europe, pogotovo kod mladića koji su tijekom svojih putovanja iskorištavali svoju slobodu i izabirali sami sebi buduću mladenku.⁸ Osobe nižeg društvenog sloja su takve pothvate rijetko mogle učiniti, a o posljedicama postoje mnogi izvori i na području Hrvatske. U mnogim istarskim srednjovjekovnim statutima propisano je kako se mora kazniti mladića koji bi se odlučio zaprositi djevojku bez pristanka njezina oca. Ako pak djevojka pristane na brak bez znanja svojih roditelja kaznila bi se otuđenjem roditeljske imovine i dvomjesečnim zatvorom. Ako djevojka nema roditelje ili obitelj, mladić je morao tražiti dopuštenje potestata. Mladići su bili u nešto fleksibilnijem i slobodnijem položaju kada je riječ o izboru buduće supruge, no i pred njima je postojala prijetnja razbaštinjenja.⁹

Srednjovjekovni proces sklapanja braka bio je dugotrajan te se odvijao u nekoliko faza. Nazivi tih faza su sljedeći: započeti, izvršeni, konzumirani i dovršeni brak. Sve prvo započinje dogovorom preko posrednika, odnosno davanja obećanja (*per verba de futuro*). Posrednike su

⁶ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 181-182.

⁷ Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 108. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁸ Georges Duby i Philippe Ares, *A History of Private Life II: Relevation of the Medieval World* (Harward University Press, Cambridge, Massachusetts, 1988.), 121-122.

⁹ Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. (Zagreb: Srednja Europa, 2006.), 42.

odabirali roditelji budućih supružnika, a oni bi uglavnom bili ugledniji članovi društva koji su se slagali jedni s drugima. U Odredbi o mirazu i svadbi iz 1235. godine navodi se kako je uloga posrednika bila velika čast koja se nerijetko i plaćala. To su često bili muškarci koji bi odlazili u posjete dogovorenoj obitelji i tamo predlagali brak, a ponekad bi se i unaprijed dogovarali o mirazu. Bili su to događaji koji su interesirali društvo, a priče o posjetama brzo su se širile. Čak su i žene mogle neformalno imati ulogu posrednica. Tek nakon što su se dvije stranke simbolično rukovale slijedio je javni sastanak na kojem su prisustvovali mladoženja, mladenkin otac i ostali muški rođaci obje obitelji. Cilj takvog sastanka jest utvrditi detalje bračnog ugovora. Ova faza bila je presudna u sklapanju braka. Od trenutka kada je sporazum izrečen, brak se uspostavio te je on vrijedio trajno ako je riječ o kršćanskom braku. Nešto ranije se po rimskim sporazumima brak mogao poništiti ukoliko je to bila želja supružnika. Nakon što su sve stavke budućeg braka određene, u proces stupa i mladenka. U njezinoj kući ona i mladoženja izmjenjivali bi prstenje te si izrekli zavjete pred notarom koji bi taj brak potvrdio bilježenjem podataka u svoj registar. Posljednja faza sklapanja braka bila je svadba i konzumacija braka.¹⁰ Poštivanje svih običaja i tradicija bilo je iznimno važno u trenucima poput sklapanja braka jer se to smatralo životnom prekretnicom. Obavljanjem svih bračnih rituala stvarala su se prijateljstva i savezništva. Javna proslava braka nije imala veliku pravnu važnost, ali je na simboličan način legitimizirala odnos i time ispoštovala obitelj i sve sudionike koji su sve to omogućili.¹¹ Ove faze često su znale biti drugačije osmišljene ovisno o prostoru ili društvenom sloju. Kada se brak sklapao među siromašnijim slojevima bračni ugovori su se uglavnom izostavljali. Ponekad su se neke od faza stapale u jednu, no bilo je važno da bračni ugovor, isplata miraza i svadba budu tri različite faze.¹² Za razliku od neudanih djevojaka koje nažalost nisu imale pravo glasa prilikom izbora bračnog partnera, udovice su imale nešto više slobode budući da su raspolagale svojom prethodno stečenom imovinom. Takva je barem bila situacija na istarskom prostoru. U Dalmaciji, Italiji i zapadnoj Europi među nižim slojevima žene koje bi radile su mogle same sebi ugovoriti brak jer imovina koju bi ponudile kao svoj miraz ne bi bio dar od muških članova njihovih

¹⁰ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 136-137.

¹¹ Isto, 140.

¹² Isto, 136.-137.

obitelji nego od njih samih. Uz opciju stupanja u samostan, jedino se tako mogao izbjeći neželjeni brak.¹³

2.2. ULOGA CRKVE

U ranom srednjem vijeku nije bilo crkvenog blagoslova vjenčanja osim ako je bila riječ o kraljevskom vjenčanju. Crkvenih obreda također nije bilo, ali je postupno dolazilo do sakralizacije ženidbe te je ona postala temelj javnog morala. Sklapanje braka odvijalo se u skladu sa svjetovnim zakonima i običajima, a svećenika je rijetko bilo. U tom periodu Crkva se nije miješala u bračna pitanja, a u liturgiji se samo naglašavala važnost monogamije i zabrana ženidbe do sedmog koljena.¹⁴

Od 11. stoljeća Katolička Crkva dobiva jurisdikciju u bračnim pitanjima ali je i dalje bila odvojena crkvena i svjetovna vlast koja se ticala imovinskih pitanja. U te poslove se Crkva nije mogla miješati zbog pritiska obiteljskih politika.¹⁵ Prije 11. stoljeća je velik dio Europe sklapao brakove na temelju rimskog prava koji je uključivao pristanak mladenke, mladoženje i njihovih očeva. U ranom srednjem vijeku klerici su nastojali barem djelomično čin sklapanja braka pretvoriti u kršćansku ceremoniju kako bi se društvo odvojilo od poganskih načina i običaja. Ti pokušaji osjetili su se već u 9. stoljeću, a bračni rituali se pojavljuju u 11. stoljeću.¹⁶

Crkveno pravo, poznato kao kanonsko pravo, je od sredine 12. stoljeća uvelo promjene koje su imale dugoročne učinke. Prema kanonskom pravu mladenci su se morali vjenčati u prisutnosti svjedoka i svećenika. Obred se također morao obaviti u crkvi. Crkva je inzistirala da zajednička i slobodna volja budućih supružnika bude temelj braka, te se time smanjila potreba za pristankom roditelja.¹⁷ Promjene koje je ovaj crkveni pokret uveo imale su svoj vrhunac za vrijeme pape Grgura VII., čiji je saveznik bio i kralj Zvonimir. U svojoj krunidbenoj zavjernici iz 1075. godine Zvonimir je obećao papi da će podržati zakonite i nerazrješive brakove,

¹³ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 44-45.

¹⁴ Pecoja, "Žena u feudalnom društvu", 11.

¹⁵ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 45.

¹⁶ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 124.

¹⁷ Marilyn Yalom, *A history of the wife*. (Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2009.), 41.

štouključuje blagoslov svećenika, vjenčano prstenje i davanje miraza. Predaja miraza bila je prihvaćena od strane crkvenih reformista budući da je taj čin označavao javno vjenčanje.¹⁸ 1215. godine IV. Lateranskim koncilom crkveni obred pri sklapanju braka postao je opći propis. Brak se tri nedjelje morao najavljivati u crkvi za vrijeme liturgije.¹⁹

Uplitanjem crkve u bračne odnose također se poboljšao položaj žene jer, osim što je za brak bio nužan njezin pristanak, muškarac ju nije mogao tek tako ostaviti i uzeti sebi drugu ženu. Da bi mogao napraviti to, bio mu je potreban valjani razlog za poništenje braka. Brak se u bilo kojem drugom slučaju nije mogao poništiti ali su muž i žena mogli živjeti odvojeno ako je netko od supružnika počinio preljub ili bio zlostavljan. Kod plemićkih parova se brak često proglašavao ništavnim ako bi se dokazalo da su supružnici u rodu ili ako se brak nije konzumirao, što je bilo teško za dokazati. Tim argumentima su se služili i niži članovi društva, te su postojali posebni sudovi sa svjedocima koji su se morali izjasniti vjeruju li oni u valjanost braka i na temelju čega.²⁰

U kanonskom pravu se također nalaze odredbe koje se tiču dobi mladića i djevojaka koji mogu stupiti u brak. U gotovo svim zemljama katoličke Europe određeno je da su se djevojke mogle udati sa svega 12 godina, a mladići s 14. Po mišljenju teologa, u toj se dobi osim seksualnog razvoja koje dolazi s pubertetom, kod mladih ljudi također razvija i intelektualna sposobnost sklapanja braka.²¹ Kanonsko pravo isto tako nalaže da se djevojčice mogu zaručiti sa 7 godina. Razlog ovakvog ranog sklapanja braka bila je sprječavanje izvanbračnih seksualnih odnosa. Za mladiće, a pogotovo djevojke, bio je prema crkvenim odredbama obavezan celibat. Brak se mogao sklopiti i ranije u slučaju plemićkih ili kraljevskih obitelji gdje je on služio kao sredstvo mira između dvije strane, no takav brak se mogao konzumirati tek kada bi oba supružnika bila fizički zrela.²² Kada bi se stariji mladić zaručio mlađom djevojkom, što je bilo

¹⁸ Andrea Feldman, *Žene u Hrvatskoj* (Zagreb: Institut „Vlado Gotovac”, 2004.), 43-44.

¹⁹ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 124.

²⁰ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 46-47.

²¹ Marija Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Matica hrvatska, 2019.), 217.

²² Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 47.

vrlo često, on bi u tom periodu uglavnom dobio dio miraza kojega je trgovinom i ulaganjem nastojao uvećati.²³

U 13. i 14. stoljeću crkvene su odredbe u većini prihvaćene u društvu ali su se i mijenjale za potrebe laika. Primjer povezanosti crkvene i svjetovne vlasti je dubrovačka Odredba o mirazu i svadbi iz 1235. godine. Zakon, iako je svjetovni, u svojim odredbama nalaže da će se osobama za bilo kakve prekršaje suditi na crkvenom sudu te da će biti ekskomunicirani. Prekršitelj se nije mogao obratiti gradskim sudovima, a braniti se mogao samo prisegom polaganja ruke na Evandjelje. U statutima dalmatinskih gradova crkveni sudovi su preuzimali funkciju svjetovnoga kada se radilo o bračnim pitanjima. U splitskom statutu se nalagalo da se svjetovni sud ne smije miješati jer je brak duhovno pitanje koje može riješiti samo nadbiskup. Do 15. stoljeća postojala su dva gledišta na brak. Prvo je gledalo na brak kao sakrament dok je drugi više kao na ugovor dvije strane. Nisu svi sklapali brak u crkvi uz prisustvo svećenika. U literaturi se navodi kako se tijekom srednjeg vijeka na prostoru Njemačke, Italije i Hrvatske brak mogao sklopiti u kući. Običaji vezani uz vjenčanje razlikovali su se u svakom mjestu te nisu bili ujednačeni do Tridentskog koncila.²⁴

²³ Ines Vađunec, "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/89434>

²⁴ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 124-128.

3. IMOVINSKI ODNOSI U BRAKU

U srednjovjekovnim obiteljima i brakovima imovina je predstavljala jednu od glavnih komponenti na temelju koje su se stvarali ili razarali međusobni odnosi. U društvu je bilo važno tko ima pravo na imovinu, tko njome upravlja te tko ju nasljeđuje. Bitan je i utjecaj kršćanske ideologije koja je, kako je već spomenuto, osim velikog utjecaja na bračne odnose imala utjecaj i nad onim imovinskim. Način na koji se imovinom raspolagalo nije u svim mjestima i društvima bio jednak. On je ovisio o različitim faktorima, ponajviše društvenim i gospodarskim. Sukladno s tim, povjesničarka Zdenka Janeković Römer daje primjer jadranskih komuna gdje su društvena ustrojstva utjecala na imovinsko pravo u braku. U jadranskim komunama su građani mogli sami odrediti imovinski odnos u braku prema vlastitim potrebama i željama, a time se ne bi vodili odredbama gradskim statuta.²⁵

Jedan od primjera uređenih imovinskih odnosa na području Istre je tzv. brak na istarski način. U takvoj vrsti uređenja supružnici su zajedno upravljali imovinom te je postojalo nasljedno pravo preživjelog na polovicu ostavštine umrlog. Brakovi koji su sklopljeni na istarski način pripadaju autohtonom isto-romanskom kulturnom krugu. Osim takvog načina uređenja postojali su i slavenski i mletački načini sklapanja braka, u kojima nije postojala ravnopravnost te je žena bila u lošijem ekonomskom položaju. Iz tog razloga je brak na istarski način bio najpogodniji za siromašne obitelji.²⁶ Porijeklo ove vrste zajednice povezano je s autonomnim razvojem običajnog prava na istarskom pravnom području, čiji su počeci datirani u zadnjim stoljećima rimskog carstva i prvim stoljećima srednjeg vijeka. Ponajviše se razvio u siromašnim predjelima Istre gdje nije vladalo rimsko pravo odvojene imovine supružnika.²⁷ Prema Buzetskom statutu, taj brak naziva se još i brakom na način brata i sestre. U tom smislu supružnici su morali biti u zajednici sa svim svojim pokretnim i nepokretnim stvarima. Zanimljivi su i propisi Miljskog statuta koji navodi da dugovi koju su postojali prije braka ne ulaze u zajednicu muža i žene, te ih samo jedan supružnik mora vraćati. U braku muž može slobodno ulaziti u poslovne odnose i preuzeti sve obveze, a ako bi upao u dugove oni mogu

²⁵ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994.), 112.

²⁶ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, 15.

²⁷ Lujo Margaretić, "Brak na istarski način." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 15, br. (1970) (1970): 279-308., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/126791>

postati zajednički samo ako se žena s tom odlukom složi. Isto tako, žena nije mogla ulaziti u dugove ako joj to muž ne dozvoli, a muž se mogao koristiti zajedničkom imovinom uz njezinu suglasnost.²⁸

3.1. MIRAZNI SUSTAV

Posebna vrsta imovine koja je osnova kod sklapanja svakog srednjovjekovnog braka je miraz. Miraz je predstavljao darovanje pred vjenčanje koje je mladenkina obitelj isplaćivala mladoženji. U ranom srednjem vijeku razlikuju se dvije vrste miraza, odnosno matrimonija. Već navedeno darovanje mladenkine obitelji mužu nazivalo se *dos*, dok je *donatio (propter nuptias)* ili uzmirazje označavalo vrstu miraza koju mladoženja i njegova obitelj isplaćuju mladoj. Prije 11. stoljeća prevladavalo je darovanje muževe obitelji mladenki, no kasnije *dos* preuzima glavnu ulogu u sklapanju braka. Na početku 12. stoljeća javlja se talijanski dokument koji među prvima sadrži opis klasičnog miraza, a do 13. stoljeća se ta praksa proširila Sredozemljem.²⁹ U dalmatinskim gradovima također se prakticiralo darovanje nevjeste, iako se s vremenom ta tradicija smanjivala. Miraz je postao temelj braka i obitelji.³⁰

U komunalnim društvima svi propisi o mirazu temeljili su se na rimsko-bizantskoj pravnoj tradiciji i kanonskom pravu. Mirazom se nije raspolagalo kao s ostalom imovinom, te je pravo nad njime bilo uređeno posebnim zakonima. Prema rimskom pravu miraz je bio muževo vlasništvo, a u slučaju njegove smrti ili čak i rastave ono se vraćalo ženi koja je na to imala najveće pravo pred ostalima. Ravnopravnost muža i žene u odnosu na njihovu imovinu su prvi pokušali uvesti bizantski carevi, posebno Justinijan koji je uz pomoć kršćanske ideologije želio promijeniti tradicionalno shvaćanje miraza po rimskom pravu. To je također bio odraz promjene shvaćanja društva koji je započeo u srednjem vijeku, a taj utjecaj vidio se i u dalmatinskim komunalnim društvima i njihovim statutima.³¹

S crkvenog i statutarnog gledišta miraz je bio nužan za sklapanje braka. Osim što je označavao dobar ugled i status obitelji, također je osiguravao ženu i djecu. Svi društveni slojevi

²⁸ Lujo Margaretić, "Brak na istarski način." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 15, br. (1970) (1970): 279-308. <https://hrcak.srce.hr/126791>

²⁹ Feldman, *Žene u Hrvatskoj*, 44.

³⁰ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 77.

³¹ Isto, 77-78.

su ga morali plaćati, a njegova količina ovisila je o društvenom položaju ženine obitelji. Tako je miraz mogao činiti novac, nakit, odjeća, oprema za kućanstvo, a ponekad i nekretnine.³² 1235. godine u Dubrovniku se izdaje Odredba o mirazu i svadbi, nakon koje se mirazi počinju povećavati, te se to nastavilo tijekom srednjeg vijeka. Najviše su rasli mirazi djevojaka iz viših slojeva, te su na to čak reagirale i vlasti. Budući da se u Dubrovniku nije isplaćivalo uzmirazje, obiteljima koje su imale veći broj kćeri miraz je predstavljao veliki teret. Miraz se mogao isplatiti nakon što je ugovor o braku sklopljen, a isplatiti se morao nekoliko tjedana nakon sklapanja ugovora, a ovisno o dogovoru i nekoliko godina. Važnost koju je miraz predstavljao u braku očituje se i u podatku da se mladenka nije mogla useliti u muževu kuću sve dok se barem dio miraza nije isplatio.³³ U srednjovjekovnoj Istri prilikom sklapanja već spomenutog braka na istarski način također se spominje miraz i način upravljanja njime. Prvo se između budućih supružnika ili njihovih roditelja moralo raspraviti o vrijednosti imovine kojom će mladenci započeti brak te kako će se tim iznosom raspolagati u budućnosti. Zanimljivo je da se u tu zajedničku imovinu ne ubrajaju miraz, uzmirazje i vjenčani dar (*basadego*), jer je to bilo vlasništvo žene. No isto tako ona tom imovinom nije mogla samostalno upravljati već joj je bila potrebna suglasnost muža. Uzmirazjem i vjenčanim darom zaručnik je uvećao iznos miraza. Vjenčani dar je dobio ime po latinskoj riječi za poljubac – *basium*, te se on darivao tijekom ceremonije vjenčanja tijekom koje je mladoženja „uzeo mladenku u svoj posjed“, a cijela ceremonija bi se završila poljupcem. Kasnije se vjenčani dar počeo miješati s uzmirazjem jer su imali sličnu funkciju, koja je bila povećanje mladenkinog miraza. U kasnijim stoljećima je vjenčani dar povećavao uzmirazje, a zaručnik bi svojoj zaručnici prepustio vlasništvo nad njima te bi to bila njezina osobna imovina.³⁴ U braku na mletački način svi ti darovi su bili imovina na koju žena ima pravo tek nakon muževe smrti, jer na njegovu imovinu ili onu stečenu u braku nema pravo, dok kod braka na istarski način ona dobiva polovicu muževe imovine. U braku na slavenski način se također spominju tri dara. Žene bi od obitelji dobivale samo pokretnine, dok su nekretnine mogli dobiti samo muški članovi obitelji. Uzmirazje bi se u brakovima na

³² Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 133.

³³ Isto, 134.

³⁴ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, 19.

slavenski način darovalo u naturi, pa je kao primjer toga navedeno krzno, odjeća, cipele, itd.³⁵ Literatura također navodi i imovinsku ravnopravnost u brakovima srednjovjekovnih gradskih naselja u Slavoniji. Svi članovi obitelji su slobodno upravljali svojom imovinom, bila ona stečena ili naslijeđena. Postojala je i zajednička imovina za čije je korištenje bila potrebna suglasnost oba supružnika.³⁶ U 13. stoljeću se među plemstvom na području Slavonije počinju darovati i tzv. djevojačke četvrtine, odnosno četvrtine posjeda koje bi svaka kćer u obitelji naslijedila. Praksa darivanja se proširila iz Ugarske ponajviše utjecajem kraljevskih dekreta, od kojih je najpoznatija Zlatna bula Andrije II. iz 1222. u kojoj se navodi da je djevojačka četvrtina obavezna u obiteljima u kojima nema sinova. Unatoč tome, izvori pokazuju kako su se četvrtine dijelile i ženama koje su imale braću, što ukazuje na solidarnost i ravnopravnost u obiteljima srednjovjekovne Slavonije. Postepeno uvođenje djevojačkih četvrtina i izmjenjivanje slavenskog i ugarskog običajnog prava očituje se u činjenici da se četvrtina ponekad koristila kao vjenčani dar.³⁷

3.2. EKONOMSKI POLOŽAJ ŽENA

Kada se govori o imovinskim odnosima u braku i obitelji neizbježno je izdvojiti i položaj žene i odnos prema njoj. Ono što je žene u obitelji razlikovalo od muškaraca u ekonomskim odnosima bilo je njihovo pravo na određenu imovinu. Iako izvora ima vrlo malo, najviše podataka o ovome može se dobiti iz oporuka. Jedan primjer oporuke na prostoru Hrvatske koji povjesničarka Zrinka Nikolić u svome radu ističe datira iz 918. godine, a ono što ga čini zanimljivim jest činjenica da je otac Andrija svu svoju imovinu podijelio jednako među svojom djecom, od kojih su tri bile kćeri.³⁸ U mnogim istarskim statutima također je prisutna ravnopravnost među spolovima kada je riječ o nasljeđivanju. Ukoliko bi otac umro bez da je ostavio oporuku, njegova imovina bi se dijelila na jednake dijelove bez obzira na spol djece. Unatoč propisima koji su donosili statuti, ljudi su imali pravo dijeliti svoju imovinu kako su oni

³⁵ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, 19.

³⁶ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 217.

³⁷ Antun Nekić, "Djevojačka četvrtina: pogled iz srednjovjekovne Slavonije." *Povijesni prilozi* 43, br. 66 (2024): 95-95., pristup ostvaren 2. IX. 2024. <https://doi.org/10.22586/pp.v43i66.30252>

³⁸ Feldman, *Žene u Hrvatskoj*, 38-39.

htjeli, a u većini slučajeva nije postojala tolika količina jednakosti među ženskim i muškim nasljednicima. Nije bilo protivno zakonu favorizirati djecu, a to su uglavnom bili sinovi. Bilo je i slučajeva gdje se imovina ostavljala neudanim kćerima koje nisu imale ekonomsku sigurnost braka.³⁹ Marija Karbić navodi kako u kasnom srednjem vijeku one kćeri kojima je miraz isplaćen nisu imale pravo naslijediti roditeljsku imovinu, osim ako im je ostavljena oporukom.⁴⁰

Svakako možemo reći da je srednjovjekovna žena mogla imati pravo na imovinu i njome raspolagati, ali sigurnost te imovine te količina iste uvelike je ovisila o članovima njezine obitelji. Za ženu je bilo određeno da svoj imetak stekne udajom ili nasljeđivanjem, a iznimke su bile zaposlene žene. Također je zanimljivo da žena nije mogla samostalno tražiti pravo na svoje nasljedstvo. U sudskim sporovima morao ju je zastupati suprug ili muški član obitelji ako nije udata.⁴¹

Važnost miraza i utjecaj koji on nosi najviše se viđala u obiteljima s većim brojem kćeri. Kada obitelj nije imala dovoljno novca kako bi isplatila miraz svakoj kćeri, neke od njih bi bile poslone u samostan. Neki očevi su već unaprijed određivali koje kćeri će se udati a koje ne. U slučaju smrti roditelja neudate žene su se morale osloniti na braću ili nekog drugog muškog člana obitelji koji bi im morao isplatiti miraz. Česti su bili slučajevi da muški rođaci odbiju isplatiti miraz a mlada žena bi se tada našla u nepovoljnom položaju.⁴²

³⁹ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 90-91.

⁴⁰ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 218.

⁴¹ Pecoja, "Žena u feudalnom društvu", 24.

⁴² Ines Vađunec, "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/89434>

4. STRUKTURE OBITELJSKIH ZAJEDNICA

Srednjovjekovni pojam obitelji u mnogočemu je drugačiji od onog današnjeg, a temelji se na rimskom pravu. Rimski naziv za obitelj *familia* označava sve osobe koje su pod vlašću oca obitelji, zvanog *pater familias*.⁴³ Iako njegov naziv sadrži riječ *pater*, ono se ne odnosi na biološko srodstvo nego opisuje glavu kuće, onoga koji upravlja. Njegova vlast, *patria potestas*, obuhvaćala je mnoge odluke u obitelji koje uključuju i život i smrt. On je odlučivao tko će se obitelji pridružiti, bila to nova nevjesta, sluga ili pak novorođenče.⁴⁴ Srednjovjekovnu obitelj činili su muž, žena, djeca, njihovi rođaci i sluge, ali i imovina koja obitelji daje na važnosti i određuje njezin oblik. Obitelj srednjovjekovne Hrvatske definirana je u nešto užem smislu, a odnosi se na roditelje i njihovu djecu. U nekim slučajevima obitelji su bili pridruženi bake i djedovi.⁴⁵

Do otprilike 1000. godine je u srednjovjekovnom društvu prevladavao kognatski sustav koji je za razliku od rimskog patrilinearnog bio bilateralan, odnosno pratio je obiteljsku liniju i s majčine i s očeve strane. Društveni statusi svih članova bili su jednaki te su svi imali jednake obaveze i prava. Može se reći da je takav sustav, iako uključuje široki krug ljudi, usmjeren na samo jednu osobu koja predstavlja središte jedne takve obiteljske mreže. Kako su funkcionirale takve obiteljska struktura govore nam i kronike Grgura iz Toursa koji opisuje franačku braću i sestre koji su održavali bliski kontakt sa svim odraslim članovima obitelji te su se međusobno štitili.⁴⁶

Na hrvatskom prostoru u kasnom srednjem vijeku prevladavala je agnatska obiteljska struktura u kojoj su članovi obitelji povezani po muškoj liniji. Drugi naziv za takvu strukturu jest *genus* ili *generatio*, a najraširenija je bila među plemstvom. Na čelu agnatske obitelji bio je zakoniti muški potomak.⁴⁷ On je sa svojom ženom činio središte agnatske loze kojoj su se pridruživali rođaci i braća te obitelji. Zajedno su činili veliku zajednicu koja ima iste interese.⁴⁸

⁴³ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 19.

⁴⁴ Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 23. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁴⁵ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 19.

⁴⁶ Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 50. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁴⁷ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 214.

⁴⁸ Duby i Ares, *A History of Private Life II: Relevation of the Medieval World*, 117.

Analizom imena također se mogu proučavati srednjovjekovne obiteljske strukture. U patrilinearnim obiteljima djeca su nosila očevu prezime, kao i žena muževu. U ranom srednjem vijeku prezimena su bila rijetka, ljudi su se identificirali osobnim imenom, zanatom ili rodbinskom vezom.⁴⁹

Naziv koji najbolje odgovara srednjovjekovnoj obitelji u kojoj su uključeni rođaci i sluge jest kućanstvo. Bračni par bio je temelj jednog kućanstva, a s njihovom djecom činili su jednostavnu obitelj. Kada se takvoj zajednici pridruže i rođaci onda je riječ o proširenoj obitelji. Također postoje i višestruke odnosno složene obitelji koje su uključivale više od jednog bračnog para.⁵⁰ U dalmatinskim komunama prevladavale su jednostavne obitelji, ponajviše među siromašnijim slojevima. Slična situacija bila je i u Slavoniji gdje su obitelji bile jednostavne među stanovništvom koje se bavilo nekim obrtom. Roditelji bi nakon djetetove punoljetnosti prebacili posao na njega i time mu osigurali izvor prihoda, što bi bilo nemoguće izvesti u složenijim obiteljima. U gradskim i seoskim zajednicama stabilnost obitelji bila je od velike važnosti što se može vidjeti u jadranskim statutima 13. i 14. stoljeća u kojima je većina odredbi bila vezana uz obiteljsko pravo.⁵¹

⁴⁹ Feldman, *Žene u Hrvatskoj*, 35.

⁵⁰ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 20.

⁵¹ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 214-215.

5. OBITELJSKI ODNOSI

O jednom srednjovjekovnom kućanstvu u kojemu se naglašava podređenost djece roditeljima i žene muškarcu možemo iznijeti samo nekoliko zaključaka o njihovim međusobnim odnosima, a mnogi bi ih opisali kao vrlo bezosjećajne. Unatoč tome bilo je važno održati obitelj na okupu, ponajviše iz ekonomskih razloga. Imovina je bila čimbenik koji je jednu obitelj mogao ujediniti ali i razoriti. U složenim obiteljima je često znalo doći do nesuglasica i svađa kada je riječ o imovini.⁵² Članovi obitelji su jedni drugima pokazivali poštovanje tako što su se brinuli jedni za druge. Mlađi članovi obitelji su svoje bake i djedove prihvaćali u svoje kuće ili se k njima doselili ne bi li im pomogli u starosti. Postavlja se pitanje koliko je takvih gesta učinjeno iz empatije ili čiste koristi, budući da su takva djela bila nagrađena većim nasljeđem.⁵³ U nekim oporukama može se vidjeti iskazivanje osjećaja roditelja prema djetetu. Janeković Römer tako u svome radu spominje primjer udovice iz Zadra koja je 1261. godine svome sinu ostavila zemlju uz ispravu kojom ona govori kako je to učinila iz ljubavi i velike odanosti koju osjeća prema njemu.⁵⁴

Kršćanske vrijednosti utjecale su na promjenu odnosa u srednjovjekovnim obiteljima. Kanonski zakon iz 12. stoljeća osim što se dotiče bračnih odnosa, također zadire i u one između roditelja i njihove djece. Zbog prirode povijesne građe teško je utvrditi je li u određenim obiteljima postojala neka vrsta osjećaja.⁵⁵ Najviše podataka pronalazi se u oporukama i sudskim spisima, a oni se uglavnom tiču imovine. Iz tog razloga prevladava mišljenje da su braća i sestre uglavnom bili u lošim međusobnim odnosima jer se u zapisima spominju svađe i nezadovoljstva oko raspodjele roditeljske imovine. Unatoč tome, postoje i primjeri gdje braća i sestre ostavljaju i dijele svoju imovinu međusobno.⁵⁶ Zanimljiv je i podatak da su se očevi na prostoru dalmatinskih komuna skrbili o svojoj izvanbračnoj djeci, te su čak u svojoj oporuci nalagali da se članovi obitelji moraju za njih skrbiti u svojoj kući. Očevi bi im ostavljali novac i miraz, a ako ne bi imali zakonitih nasljednika znali su im ostaviti i posjed.⁵⁷

⁵² Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 53.

⁵³ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 215.

⁵⁴ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 106.

⁵⁵ Isto, 54.

⁵⁶ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 95.

⁵⁷ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 183.

Svakako je nemoguće zaključiti da nije bilo obitelji u kojoj su se članovi obitelji poštivali samo zato što su tako nalagali običaji i pravila. Zsigurno je postojao veliki broj obitelji u kojima je bilo iskrenih osjećaja, bilo to među supružnicima ili djecom. U određenim okolnostima poput nasljeđivanja ovisilo je o pojedincu kako će se postaviti prema članovima svoje obitelji, odnosno hoće li se striktno voditi zakonima ili će dopustiti da se umiješaju osjećaji.⁵⁸

5.1. POLOŽAJ I ULOGA ŽENE U OBITELJI

Život srednjovjekovnih žena popraćen je mnogim pravilima, očekivanjima i ograničenjima. Svoje mjesto u društvu dobile bi isključivo ispunjavanjem određene uloge u obitelji. Morale su se ponašati prema modelu koje je za njih stvorilo društvo, a za bogatije žene ili plemkinje ta pravila su bila puno stroža. Dualizam ženina života očitovao se u tome što su istovremeno bile ljubomorno čuvane i zlostavljane i po tome što su dobivale više odgovornosti u kućanstvu i poštovanje društva.⁵⁹

U izvorima vezanim za dubrovačko društvo navodi se kako su plemkinje morale živjeti odvojeno jer bi kontakt s drugim ljudima okaljao njihovu čast.⁶⁰ O njihovom ponašanju ovisio je ugled cijele obitelji pa se smatralo kako je uloga supruga kontrolirati svoju ženu kako ona ne bi ušla u napast. Na javnim okupljanjima poput sajмова ili misa su dolazile uz pratnju.⁶¹ U većim plemićkim kućanstvima žene su se smatrale opasnima pa su stoga bile izolirane i često zatvarane u posebne sobe u koje su samo neki muški članovi kućanstva smjeli ući. Glava kuće bi slobodno ulazio dok su po potrebi dolazili bolesni i ranjeni kojima je trebala ženska pomoć.⁶²

U knjizi Zdenke Janeković Römer koja se bavi srednjovjekovnim Dubrovnikom ističe se tzv. "ženski prostor" grada. Njihova kretanja gradom bila su različita od muških, unatoč tome što se radi o malenom gradu. Imale su ograničen pristup političkim i poslovnim dijelovima grada kao što je to bio trg, a njihovim prostorom se smatralo susjedstvo. Ono je predstavljalo sigurno

⁵⁸ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 54.

⁵⁹ Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 148. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁶⁰ Ines Vadunec, "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/89434>

⁶¹ Pecoja, "Žena u feudalnom društvu", 22.

⁶² Duby i Ares, *A History of Private Life II: Relevation of the Medieval World*, 77-78.

zatvoreno-otvoreno područje koje je bilo od velike društvene važnosti. U susjedstvu su mogle biti opuštenije i slobodnije budući da su bile okružene poznatim ljudima, a zbog uskih i zbijenih ulica i otvorenih prozora bilo je gotovo nemoguće ne sudjelovati u društvenom životu.⁶³ U cijeloj srednjovjekovnoj Europi tradicionalni poslovi vezani uz žene također se vežu uz unutrašnjost. Dok su se muškarci bavili "vanjskim" poslovima poput trgovine, obrađivanja zemlje, pa čak i ratovanjem, ženini poslovi su bili u kući ili u njezinoj neposrednoj blizini, poput pravljenja sira, hranjenja peradi, uzgoja povrtnjaka itd.⁶⁴

Uloga koja je kod svake žene ostajala ista neovisno o staležu bila je dakako majčinstvo. Žena koja bi ušla u brak bila je dužna roditi nasljednike svome mužu kako bi brak bio smatran uspješnim. Oni brakovi u kojima ne bi bilo djece smatrali su se nenormalnima.⁶⁵ O svojoj djeci su se brinule dok ona ne bi dosegla godine "razuma" te je tada njihov odgoj preuzimao otac ili tutor. Plemkinje se nisu bavile odgojem svoje djece i često su ih slale opaticama ili drugim plemićkim obiteljima kako bi se potencijalno stvorili dobri odnosi među obiteljima.⁶⁶ Kako je već poznato da su u obiteljima često prevladavale mlađe majke i stariji očevi, mnoge žene su imale veći utjecaj nad svojom djecom budući da bi otac preminuo dok djeca još ne bi postala punoljetna. Time je ona dobivala još veću ulogu u obitelji; mogla je odlučiti o udaji kćeri ili ženidbi sina, dijeliti miraz ili darivati svoju djecu.⁶⁷

Žena je u srednjem vijeku predstavljala nešto privatno i sakriveno, pa je iz tog razloga najčešće boravila u kući. Pripadnice nižih slojeva izlazile su iz kuće kako bi obavljale svoje poslove potrebne za domaćinstvo dok je plemkinjama jedino mjesto socijaliziranja bila crkva. Žene su bile viđene onoliko koliko je bilo nužno za funkcioniranje svojih obitelji.⁶⁸ Odnos prema ženama u srednjovjekovnom društvu promijenili su se sve većim utjecajem kršćanstva i kultom Djevice Marije. Zbog katoličke teologije žena je postala simbolom religije, morala i ljubavi, što je sa sobom povuklo i veliku odgovornost. Nasuprot tome, žena je mogla biti poistovjećena s

⁶³ Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, 47.

⁶⁴ Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 154. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁶⁵ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*, 77.

⁶⁶ Pecoja, "Žena u feudalnom društvu", 25.

⁶⁷ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 106.

⁶⁸ Ines Vađunec, "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/89434>

Evom koja je bila simbol slabosti i grijeha. Od malena se djevojčice učilo o čednosti, umjerenosti, stidljivosti i poslušnosti, osobinama koje su morale posjedovati prvo u roditeljskoj kući a zatim u muževoj.⁶⁹

5.2. POLOŽAJ DJECE

Najranjivije i zasigurno najmanje istražene članove srednjovjekovne obitelji činila su djeca. Iako sami nisu mogli utjecati na svoj položaj u društvu, on je bio već unaprijed određen ovisno o tome kakvoj su obitelji pripadali. Za djecu rođenu u braku koja su odrastala u mirnim obiteljima gotovo da i nema podataka, dok se iz sudskih spisa i komunalnih statuta može pronaći puno podataka o izvanbračnoj djeci.⁷⁰ Zbog manjka izvora o svakodnevicu običnih ljudi te čestom prikazivanju srednjeg vijeka kao okrutnog i hladnog razdoblja postavlja se pitanje jesu li srednjovjekovna djeca imala djetinjstvo te je li ono bilo sretno. Na umjetničkim slikama onoga razdoblja djeca su prikazivana kako rade u polju ili se bave nekim drugim fizičkim aktivnostima, odnosno prikazivalo ih se kao male odrasle ljude.⁷¹ Među mnogim povjesničarima dolazilo je do nesuglasica kada je riječ o srednjovjekovnom djetinjstvu. Neki su vjerovali da djetinjstvo nije ni postojalo, što nije značilo da su djeca bila zanemarena ili nevoljena, nego da se zbog velike stope smrtnosti dojenčadi roditelji nisu htjeli previše vezati uz djecu. Ravnodušnost prema djeci se dugo vremena smatrala dijelom tradicije srednjovjekovnog društva, dok se na majčinsku ljubav gledalo kao na "izum modernizacije".⁷²

Za srednjovjekovni pojam djetinjstva prvo je bitno odrediti koja dob se smatrala djetetom. Djeca su se u spisima najčešće spominjala kada bi poslala siročad. U istarskim statutima maloljetnom siročadi smatraju se dječaci do 14. godine i djevojčice do 13. godine. Za tek rođeno dijete se u novigradskim spisima koristi naziv *creatura*, a za svu ostalu djeca *putti*.⁷³ Definiciju djetinjstva dalo je i kanonsko pravo koje dijeli to razdoblje na tri faze. Od prve do sedme godine

⁶⁹ Ines Vađunec, "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/89434>

⁷⁰ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 218.

⁷¹ "Djeca ili mali ljudi- percepcija djetinjstva u srednjovjekovnom kontekstu", Povcast, pristup ostvaren 15. VII. 2024., <https://povcast.ffzg.unizg.hr/djeca-ili-mali-ljudi-percepcija-djetinjstva-u-srednjovjekovnom-kontekstu/>

⁷² Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 15. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁷³ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 85-86.

života djeteta je u fazi *infantia* kada se smatralo da ono nije sposobno razlikovati dobro od zla te da ne može odgovarati za svoje postupke. Nakon *infantie* slijede *pueritia* i *adolescentia*.⁷⁴ U nekim srednjovjekovnim tekstovima razlikovalo se čak sedam životnih faza djetinjstva, a pojmovi *puer* i *adolescent* su se često ispreplitali. U francuskim izvorima gotovo da i nema riječi kojima se razlikovala određena dob djeteta. U srednjovjekovnoj Istri djeca su činila veći dio populacije a unatoč tome jako malo podataka postoji uz njihov odnos s roditeljima ili njihovom položaju općenito.⁷⁵

U dalmatinskim gradovima kasnog srednjeg vijeka položaj djece ovisio je o njihovim roditeljima. U dalmatinskoj obitelji muška djeca su bila željno iščekivana jer su oni trebali jednoga dana produžiti lozu i biti glavni nasljednici. U takvim patrilinearnim društvima djeci su se rijetko iskazivali osjećaji, ona su prije svega bila dužna poštovati svoje roditelje o kojima su se morali brinuti u starosti.⁷⁶ Marija Karbić navodi kako su djeca u Slavoniji i Ugarskoj bila podređena ocu koji je imao pravo raspolagati imovinom djeteta ali i njegovim tijelom, znači imao je pravo fizički ga kazniti ili poslati ga u zatvor umjesto sebe. Takav odnos uglavnom je bio onaj oca i sina.⁷⁷

O životu vrlo male djece jako malo se zna, a poznato je kako su do prve godine života vlastelinske djece ona više vremena provodila s dojiljom nego vlastitom majkom, koja bi se morala brinuti o sljedećoj trudnoći. U bogatijim obiteljima svako djeteta je imalo svoju dojilju, koja bi živjela u njihovoj kući, a rijetko bi djeca bila dovedena k njoj. Kada bi djeca prestala doći, te žene bi im postale dadilje koje su imale ključnu ulogu u njihovom daljnjem odgoju.⁷⁸ U nižim slojevima društva bilo je veće prisnosti između majke i djeteta, budući da bi ih uglavnom one same dojile te su i spavale s njima. Mnoge su majke izbjegavale spavati u istom krevetu sa svojom novorođenom djecom zbog straha od gušenja.⁷⁹ Broj djece u jednoj obitelji također je teško utvrditi budući da su mnoga umirala prije rođenja, a u roditeljskim oporukama neka djeca

⁷⁴ “Djeca ili mali ljudi- percepcija djetinjstva u srednjovjekovnom kontekstu”, Povcast, pristup ostvaren 15. VII. 2024., <https://povcast.ffzg.unizg.hr/djeca-ili-mali-ljudi-percepcija-djetinjstva-u-srednjovjekovnom-kontekstu/>

⁷⁵ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 87-88.

⁷⁶ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 106-107.

⁷⁷ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 219.

⁷⁸ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 107.

⁷⁹ Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću.*, 80.

mogla su biti izostavljena. Analizom izvora na prostoru Budima utvrdilo se da je obitelj u prosjeku imala 1,4 djece, no u mnogim gradovima međurječja pojedini izvori pokazuju mnogo veći broj djece.⁸⁰ U srednjem vijeku smrt novorođenog ili vrlo malog djeteta bila je česta pojava, pa je bilo vrlo bitno osigurati potomstvo. Uplitanjem Crkve položaj djece promijenio se na bolje. Kršćanstvo je nastojalo iskorijeniti nebrigu o djeci i smatranju kako ona kao osobe nisu važna. Uvođenjem krštenja naglašavala se djetetova duša koja se smatrala besmrtnom.⁸¹ Crkva se obvezala štiti ne samo rođenu djecu nego i onu nerođenu. Osuđivala je pobačaje, zlostavljanje i prodaju djece te je skretala pozornost na biblijske primjere roditeljske ljubavi. Prema crkvenom učenju djetinjstvo se smatralo učiteljem poniznosti, nevinosti i dobrote.⁸²

Svakako je bitno i naglasiti kako život srednjovjekovne djece nije bio u potpunosti hladan kako se čini. U nekim srednjovjekovnim vrelima postoje dokazi o raznim dječjim igrama. Između četvrte i osme godine djetetova života seoska djeca su uglavnom bila okupirana igrama, a tek bi nakon toga dobivali obaveze i zadatke poput čuvanja ovaca, pomaganja tijekom kuhanja, branja voća i slično.⁸³ U inventarima istočnojadranskih gradova spominju se i igračke.⁸⁴ Povezanost djetinjstva s igrom može se vidjeti u prikazima djece u razdoblju između sedme i desete godine. Najpoznatija igra koju su igrali i djeca i odrasli bila je šah. Iako je bila vrlo popularna igra, šah je bio česta meta kritika Katoličke Crkve koja je isticala povezanost šaha i drugih igara slične vrste s klađenjem i dobitkom novca.⁸⁵

⁸⁰ Marija Karbić, "Prilog poznavanju položaja djece u srednjovjekovnim gradskim naseljima u međurječju Save i Drave." *Scrinia Slavonica* 3, br. 1 (2003): 57-69., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/14639>

⁸¹ Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, 107-108.

⁸² Gies i Gies, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, 43. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)

⁸³ Isto, 199.

⁸⁴ Karbić, *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, 223.

⁸⁵ Tea Klarić Jerčić. "Dječje igre u srednjem vijeku." *Anali za povijest odgoja* 20 (44), br. 20 (44) (2022): 7-54., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/296657>

6. ZAKLJUČAK

Iz proučavanja društvene povijesti srednjeg vijeka može se primijetiti kako brak predstavlja osnovu na kojoj su se gradili svi ostali odnosi, a obitelj temelj jedne zajednice koja ovisno o svojoj strukturi svojim članovima zadaje određene odgovornosti i uloge. Važnost koju je brak predstavljao srednjovjekovnim društvima očituje se u kompleksnosti i duljini njegovog sklapanja. Proučavajući sve faze, počevši od samog razgovora o potencijalnom zaručivanju i dogovora između dvije strane pa sve do javne proslave, vidimo kako je brak gledan iz pravne perspektive.

Najvažniji čimbenik koji je bio temelj braka bio je miraz, a od razdoblja ranog srednjeg vijeka do kasnog mijenjao je svoje oblike. Iako je opće poznata pojava bila da je mladenkina obitelj ta koja daruje mladoženju mirazom, to nije u svim društvima i periodima bilo tako. Na mladoženji je bio zadatak da isplati svoj doprinos braku, još zvano i uzmirazje, kao i vjenčani dar koji bi pripao mladenki. Na prostoru srednjovjekovne Hrvatske razlikovalo se nekoliko tipova brakova s ekonomskog gledišta, a jedan od zanimljivijih je s područja Istre koji se naziva brakom na istarski način odnosno brak na način brata i sestre. Za takvu vrstu braka bilo je specifično to da se imovina koja je u braku stečena smatrana zajedničkom, dakle oba supružnika su imala jednako pravo na nju.

Do 11. stoljeća brak se sklapao laički bez prisustva svećenika te je bila važna isključivo pravna priroda braka. Uplitanjem Crkve brak postepeno prestaje biti samo ugovoreni odnos koji se temelji na mirazu, već postaje sakrament. Zajednica dvoje ljudi dobila je više na značenju, a mladenka je imala veću slobodu prilikom odabira budućeg supruga. U dalmatinskim statutima može se vidjeti miješanje crkvenog i svjetovnog zakona kada je bila riječ o bračnim odnosima, budući da gradski sudovi nisu preuzimali na sebe bračne sporove nego je to bila isključivo zadaća Crkve.

U srednjovjekovnim obiteljima su međusobni odnosi bili uvjetovani uglavnom strukturom same obitelji. Razlikovale su se jednostavne od složenih obitelji u kojima je postojao *pater familias* kojemu su svi članovi bili podređeni, a činili su ih žena, djeca, rodbina i sluge. Na prostoru Hrvatske prevladavale su jednostavne obitelji u kojima su se supružnici bavili nekim zanatom koji bi se s vremenom mogao prenijeti na dijete. Unatoč čestom mišljenju kako u srednjem vijeku nije postojala prisnost i ljubav među članovima obitelji, iz mnogih oporuka i

pisanih priloga može se vidjeti kako su roditelji jednako dijelili svoju imovinu svojoj djeci te su im izlazili u susrete kada bi se našli u teškim situacijama.

Dvije skupine srednjovjekovnog društva koje su se više od svih morale voditi brojnim nepisanim pravilima društva bili su žene i djeca. Morali su paziti na svoje ponašanje, jer čast obitelji je bila na prvome mjestu, a u obitelji bili su podređeni ocu, odnosno suprugu. Sve većim utjecajem kršćanske doktrine žene i djeca dolaze u nešto bolji položaj, a najraniji primjer toga su pokušaji cara Justinijana da se djeca i žene imovinski zaštite u obitelji.

7. POPIS LITERATURE

1. “Djeca ili mali ljudi- percepcija djetinjstva u srednjovjekovnom kontekstu”, Povcast, pristup ostvaren 15. VII. 2024., <https://povcast.ffzg.unizg.hr/djeca-ili-mali-ljudi-percepcija-djetinjstva-u-srednjovjekovnom-kontekstu/>
2. Duby, Georges i Ares, Philippe. *A History of Private Life II: Relevation of the Medieval World*. Harward University Press, Cambridge, Massachusetts, 1988.
3. Feldman, Andrea. *Žene u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac", 2004.
4. Gies, Frances i Gies Joseph. *Marriage and the Family in the Middle Ages*. HarperCollins e-books, 2010. (dostupno na: <https://www.everand.com/book/163567161/Marriage-and-the-Family-in-the-Middle-Ages>)
5. Janeković Römer, Zdenka. *Maruša ili suđenje ljubavi*. Zagreb: Algoritam, 2007.
6. Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994.
7. Karbić, Marija. "Prilog poznavanju položaja djece u srednjovjekovnim gradskim naseljima u međurječju Save i Drave." *Scrinia Slavonica* 3, br. 1 (2003): 57-69., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/14639>
8. Karbić, Marija. *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
9. Klarić Jerčić, Tea. "Dječje igre u srednjem vijeku." *Anali za povijest odgoja* 20 (44), br. 20 (44) (2022): 7-54., pristup ostvaren 15. VII. 2024., <https://hrcak.srce.hr/296657>
10. Margetić, Lujo. "Brak na istarski način." *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 15, br. (1970): 279-308., pristup ostvaren 15. VII. 2024. <https://hrcak.srce.hr/126791>
11. Mogorović Crljenko, Marija. *Nepoznati svijet istarskih žena: položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima : primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.
12. Nekić, Antun. "Djevojačka četvrtina: pogled iz srednjovjekovne Slavonije." *Povijesni prilozi* 43, br. 66 (2024): 95-95., pristup ostvaren 2. IX. 2024. <https://doi.org/10.22586/pp.v43i66.30252>
13. Pecoja, Ana. “Žena u feudalnom društvu”, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2013.

14. Vađunec, Ines. "Položaj žene u srednjem vijeku na hrvatskim prostorima." *Pro tempore*, br. 6-7 (2009): 48-73., pristup ostvaren 15. VII. 2024., <https://hrcak.srce.hr/89434>
15. Yalom, Marilyn. *A history of the wife*. Pymble, NSW: HarperCollins e-books, 2009.